

דלות הדיון בקו העוני

אריה ארנוך*

אחת לשנה מפרסם המוסד לביטוח לאומי את נתוני העוני בישראל. זהו דו"ח חשוב והנתונים הקשים המופיעים בו נקיים ממחלוקת פוליטית. אך בדרך כלל הפרסום גורר תשומת לב לשעה קצרה בלבד, והשפעתו על נתוני השנה הבאה אינו ניכר. מדוע אין איש ציבור שאינו יוצא כנגד חומרת הנתונים ובכל זאת בהסתברות של כמעט 100% נמצא בעוד שנה כי מצב העוני בישראל לא השתנה? האם אין מה לעשות ופסטיבל העוני, כפי שכמה ציניקנים קוראים לו, דומה יותר לדיון במזג האויר מאשר לדיון במדיניות חברתית-כלכלית בישראל?

התשובות רבות. העוני, כפי שהוא נמדד אצלנו ובעולם, הוא עוני יחסי. הגדרת העניים נעשית על פי הכנסתם יחסית לחציון ההכנסה. רבים ממצקצקי הלשון לא היו רוצים, כמובן, לראות עוני אך הרבה פחות מביניהם היו תומכים בצעדי המדיניות הנחוצים למאבק אמיתי בעוני היחסי. כדי להקטין את ממדי העוני צריך להביא לצמצום בפערי ההכנסות הפנויות שבידי הפרטים. עבור ציבור השכירים הכנסות אלו נקבעות על פי השכר ברוטו המשולם לפרטים, רמת המסים המשולמים על ידם ומערכת תשלומי ההעברה. ללא שכירים חשובה רמת הרווחים על הון ורמת הריבית. כדי לצמצם פערים צריך להעלות את רמת ההכנסה הפנויה של העניים ולהקטין את זו של העשירים. האם ניתן לעשות זאת? ואם כן איך?

ראשית, יש לחזק את רשת הבטחון החברתית ולא להחלישה. להפוך את הקצבאות למיניהן למחלצות ממעגל המצוקה. אך בשנים האחרונות רבים מביין קובעי המדיניות הכלכלית בישראל מנסים דווקא להחליש את רשת הבטחון. בשם עידוד הצמיחה והקטנת הסקטור הציבורי הם פועלים להקטנת תקציבי ההעברות, בלי להציע דרך אחרת לקיום בכבוד לנפגעים.

שנית, יש לפתח תוכניות המתאימות לקבוצות ידועות של נפגעי העוני: מובטלים, ערבים, חרדים, משפחות חד-הוריות, קשישים.

שלישית, יש לקבל החלטה להתערב בהתפלגות ההכנסות ש"השוק" מתייב. למשל, להחליט לנהל מאבק חורמה כנגד עבודה זולה. למנוע את ההפרה השיטתית של חוק שכר המינימום הקיים, ולהעניש מעסיקים המפרים אותו בריש גלי. ובנוסף צריך לתמוך בכושר המיקוח בשוק העבודה של עובדים עניים: להפחית את התחרות הקשה מצד עובדים זרים, למנוע העסקה על ידי חברות כוח אדם, להתנגד לפירוק העבודה המאורגנת. מפתח מרכזי תהיה תוכנית רצינית למאבק באבטלה. ולא נשכח, צמצום פערים אפשרי גם על ידי הפחתת ההכנסות הפנויות של העשירים, בעיקר דרך כלי המיסוי. אבל... כמובן, לצעדים אלה מתנגדים רוב אנשי הציבור המצקצקים בלשונם. הם מוכנים להצטער על העוני אך לא לעשות מה שנראה להם כפוגע באינטרסים שהם מיצגים. ובכך אין, לצערנו הבדל של ממש בין המפלגות השונות. במדיניות הכלכלית כבר יש ממשלת אחדות לאומית.

* הכותב פרופ' במחלקה לכלכלה באוניברסיטת בן גוריון, ויו"ר עמותת "מחויבות – לשלום וצדק חברתי".